

**Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje**

Roman Matoušek

České nevládní organizace a rozvojová intervence

Bakalářská práce

Praha 2006

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Josef Novotný PhD.

Děkuji svému školiteli Josefu Novotnému a všem ostatním, kteří svou pomocí přispěli k dokončení této práce

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci zpracoval samostatně s využitím uvedených zdrojů.

Praha, 1. června 2006

Roman Rakovský

Obsah

OBSAH.....	3
ABSTRAKT	4
1. ÚVOD.....	5
2. ROZVOJOVÁ INTERVENCE V OBECNÉM KONTEXTU	7
3. ČESKÁ LITERATURA ZABÝVAJÍCÍ SE ROZVOJEM	14
4. NEVLÁDNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE A ROZVOJ.....	17
5. ČESKÝ SEKTOR ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCE	22
6. ČESKÉ NEZISKOVÉ ORGANIZACE V ROZVOJOVÉ INTERVENCI.....	24
7. ZÁVĚR.....	32
8. LITERATURA	34
PŘÍLOHA: DOTAZNÍK	

Abstrakt

MATOUŠEK, R. (2006): Czech Nongovernmental Organizations and Development Intervention. Bachelor Thesis. Charles University, Prague, 37 pp.

Development studies have been one of growing fields of study in Czechia during last years. The main goal of this work is to show some alternative (in Czech works not so common) approaches to the question of development cooperation/intervention with detailed focus on Czech nongovernmental organisations (NGOs). The relevance of commonly presented statistics of official development aid is discussed from geographical point of view. Development intervention is presented not only as a financial flow, but as a more complex phenomena. Alternative views to the position of NGOs in these affairs are presented. A qualitative research within Czech NGOs was focused on different aspects of their activities: (i) history and expected future of their interest in developing intervention, (ii) territorial object of their activities, (iii) cooperation with other organisations, (iv) public support, (v) their sources of financing and (vi) the geographical distribution of multiplication effects. In conclusion, there are questions for following research (concerning similarities/differences of Czech NGOs and other organisations) and some recommendations for practice (concerning the multiplication effects of development intervention).

1. Úvod

Velká diferenciacie světa podle dosažené úrovně rozvoje (jakkoliv může být tento pojem chápán odlišně) je realitou, jakkoliv neexistuje shoda v tom, co rozvoj znamená, a pochybuje se i o jeho dlouhodobé udržitelnosti. Časté je také deklarování vůle pomoci neúspěšným subjektům na všech úrovních k rozvoji, který má (v lepším případě) vyřešit nebo alespoň výrazně zmírnit současné problémy zaostalých oblastí, na globální úrovni označovanými jako takzvaný Třetí svět.

Bebbington (2004) rozlišuje „imanentní rozvoj“ jako výsledek spontánních společenských a ekonomických procesů a „introdukovaný rozvoj“ jako výsledek „rozvojové intervence“ z vnějšku příslušného systému. Výsledný rozvoj vzniká jako výsledek interakcí imanentních a introdukovaných procesů.

Na regionální úrovni můžeme jako rozvojovou intervenci označit explicitní regionální politiku. Tato práce se však zaměří na problematiku rozvojové intervence na globální úrovni. Toto téma není v českých sociálních vědách ani v české geografii nové, různými formami rozvojové intervence (především oficiální rozvojovou pomocí-ODA) se již zabývala řada autorů a je jistě potěšující, že geografie se prací Halaxy (1995) řadí mezi první obory, které se v Česku této problematice věnují.

Předkládaná práce se pokouší ukázat také (dosud v české literatuře nepříliš časté) kritické pohledy na rozvojovou intervenci nejprve v obecné rovině, poté konkrétněji v případě intervence realizované nevládními neziskovými organizacemi. Z tohoto důvodu nebyly apriori stanoveny hypotézy, které by měly být potvrzeny nebo zamítnuty, ale až v průběhu studia se objevovaly otázky, které nebyly v předchozích pracích o českém rozvojovém sektoru odpovězeny.

V úvodní kapitole se práce zaměřuje na obecný rámec problematiky rozvojové intervence na globální úrovni. Součástí je také diskuze používaných termínů a dostupných dat s důrazem na jejich využitelnost v geografickém výzkumu. Závěrem je pokus o určitou systematizaci pojmů. Tato část vychází především ze zahraniční literatury.

Následující kapitola je základním přehledem českých prací o problematice rozvojové pomoci. Její zařazení má za cíl ukázat velkou šíři možných přístupů a témat ve studiu globálních problémů rozvoje a rozvojové intervence. Zároveň může sloužit jako příklad dynamického vývoje rozvojových studií v Česku v posledním desetiletí. Halaxa (1995) totiž v úvodu své práce zmiňuje obtížnou dostupnost jakékoliv literatury k tématu.

Třetí část práce se zabývá obecně významem nevládních neziskových organizací v rozvojové intervenci. Cílem je ukázat pluralitu názorů a přístupů k tématu a získat inspiraci pro další výzkum. Další část stručně představuje současné české aktivity v globální rozvojové intervenci.

Závěrečná kapitola se již konkrétně zaměřuje na české neziskové organizace zabývající se rozvojovou intervencí. V této kapitole jsou prezentovány výsledky dotazníkového šetření provedeného mezi těmito organizacemi. Šetření bylo původně zamýšleno s cílem podchytit nejen neziskové organizace, ale i soukromé firmy a organizace veřejného sektoru, tedy celý český rozvojový sektor. Z důvodu malé návratnosti dotazníků od soukromých firem i veřejného sektoru však byla interpretace výsledků kvalitativního výzkumu omezena pouze na neziskové organizace.

2. Rozvojová intervence v obecném kontextu

Cílem této kapitoly je diskutovat některé pojmy a ukazatele používané při studiu rozvojové intervence.

Nejvíce frekventovaným pojmem je „official development aid (ODA)“, který byl definován Výborem dárců Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (DAC OECD): „soubor těch transferů do rozvojových zemí a multilaterálních institucí, které jsou poskytovány oficiálními místy, jako jsou vlády států či místní vlády, nebo jejich výkonnými orgány. Každá transakce musí splňovat následující kritéria:

- a) Je poskytována s cílem podpořit ekonomický rozvoj a blahobyt v rozvojových zemích.
- b) Je koncesionální (nemá komerční charakter) a obsahuje grantovou složku, která tvoří minimálně 25%.

ODA zahrnuje i administrativní náklady spojené s jejím poskytováním“ (Halaxa 2001).

Potenciální příjemci oficiální rozvojové pomoci jsou uvedeni na Listu příjemců, který sestavuje a po třech letech inovuje Výbor dárců (DAC) při OECD. V letech 2005-2007 je na Listu příjemců celkem 153 nezávislých států a závislých území. Česko bylo zařazeno mezi potenciální příjemce ODA až do roku 2004. Od 90. let do roku 2004 rozlišoval List příjemců příjemce ODA a příjemce tzv. „official aid“ (OA). Příjemci ODA byly rozvojové země, příjemci OA byly transformující se postsocialistické země střední a východní Evropy a některé rychle se rozvíjející země jihovýchodní Asie. Od roku 2005 byli příjemci OA z Listu příjemců buď úplně vyřazeni (např. noví členové EU), nebo přeřazeni mezi příjemce ODA.

ODA se poskytuje buď ve formě rozpočtového financování rozvojových zemí (poskytnutí prostředků do státního rozpočtu příjemce s podmínkou využití pro rozvoj), nebo realizací jednotlivých projektů vybíraných a financovaných přímo dárcem (s různým vlivem rozvojové země na způsob výběru a realizace projektu).

Značná část (teoreticky až 75 %) ODA podle definice není „dar“ rozvojovým zemím, ale půjčka, která musí být splácena. Transfery do zemí na Listu příjemců, které nesplňují kritéria pro ODA/OA jsou označovány jako „other official flows (OOF)“ (OECD DAC 2000). OOF jsou toky, které např. mají částečně komerční charakter, grantovou složku nižší než 25 % apod. ODA a část OOF společně tvoří „official development finance“ jako „široká míra příjmů

rozvojových zemí z oficiálních zdrojů pro podporu rozvoje (OECD DAC 2000)“. Běžně uváděné statistiky přijaté ODA tak na jedné straně zahrnují i zvýhodněné půjčky, na druhé straně nezahrnují některé granty.

Kritikou systému vykazování objemů oficiální rozvojové pomoci se zabýval Roodman (2005). Vyvinul vlastní metodiku výpočtu rozvojové pomoci a přepočítal podle ní uváděná data. Metodika je zajímavá a zohledňuje řadu kritizovaných nedostatků rozvojové pomoci, proto ji podrobněji přiblížíme.

V prvním kroku autor vymezil „hrubou pomoc“ (gross aid) tak, že odstranil dvojí započítání ODA vzniklé z kapitalizace dluhů z půjček a z odpuštění půjček, které nebyly určeny k podpoře rozvoje, ale např. k nákupu zbraní. Ve druhém kroku autor vymezil „čistou pomoc“ tím, že od hrubé pomoci odečetl splátky půjček již jednou dříve vykázaných jako ODA. Ve třetím kroku odstranil vázanou pomoc (tied aid), tedy takové úvěry nebo granty, které mohou být rozvojovými zeměmi použity jen k nákupu určitého zboží, často jen od firem z dárcovské země. Čtvrtý krok se zaměřuje na selektivitu pomoci jak z hlediska ekonomické vyspělosti, tak z hlediska politické situace příjemce. Objemy pomoci jsou kráceny podle velikosti HDP na obyvatele příjemce a podle dosažené hodnoty tzv. KK ukazatele vládnutí, který zohledňuje míru demokracie, politickou stabilitu, roli práva, efektivitu vládnutí, byrokracii a korupci. Pomoc nejchudším zemím je zvýhodněna před pomocí vyspělejšími (včetně transformujících se) zemím. Pomoc nestabilním zemím je krácena, protože autor předpokládá její malou efektivnost. Pátý krok odstraňuje „bujení“ pomoci, její fragmentaci na řadu malých projektů. Autor odvodil optimální finanční velikost projektu a podle odvezené funkce krátil projekty, které byly větší nebo menší než optimální velikost. Šestý krok odstraňuje nedostatky ve statistikách, např. neurčení příjemce na úrovni států, ale jen na úrovni makroregionů. Sedmý krok rozděluje multilaterální pomoc (realizovanou mezinárodními organizacemi) mezi jednotlivé dárcy. Výsledkem jsou upravená data, která autor porovnává s oficiálními údaji DAC před úpravou. Dosažené výsledky lze jistě zpochybnit. Jak autor metodiky přiznává, jeho metodika nezohledňuje relevantnost jednotlivých projektů, jejich skutečnou úspěšnost. „Upravené“ hodnoty poskytované pomoci jsou výrazně nižší než ODA. Zatímco podíl ODA na HDP je u neaktivnějších dárců vyšší než 1 %, u upravených dat pouze Dánsko v letech 1996-2001 mělo podíl pomoci vyšší než 0,5 % a Norsko, Švédsko a Nizozemí měli tento podíl v rozmezí 0,3-0,4 %. Ostatní členové DAC měli podíl pomoci na HDP nižší než 0,2 %.

Definice ODA je založena na poskytnutí prostředků „s cílem podpořit ekonomický rozvoj“. Zajímavé by bylo ex-post očistit statistiky o tu část výdajů, které rozvoj (přes deklarovaný úmysl) nepodpořily. Ve vykazovaných statistikách není totiž rozdíl mezi náklady na úspěšný a neúspěšný projekt (který mohl situaci v místě realizace i zhoršit). Vykazovaná pomoc by se tak přiblížila reálné (přínosné) pomoci. Takový postup je však příliš pracný, především z důvodu obtížného určení reálných přínosů řady dílčích projektů (tento problém omezuje možnost „objektivní“ evaluace pomoci). Jako příklad může sloužit český program poskytování stipendií pro studium na vysokých školách. Studenti z rozvojových zemí jsou vybráni ke studiu na českých vysokých školách, které jim společně s lékařskou péčí a stipendiem pokrývajícím životní náklady hradí stát jako ODA. Podle analýzy Rozvojového střediska ÚMV (Jelínek a kol. 2004) však studium dokončuje zhruba třetina stipendistů, třetina studia zanechává a třetině je ukončeno stipendium před koncem studia (s tím, že mohou dostudovat jako samoplátci). Do země původu se po skončení studia vrací zhruba 50-80 % stipendistů. Je otázkou diskuze, nakolik lze považovat za „úspěch“ rozvojové pomoci, že se část vzdělaných elit rozvojových zemí usadí ve vyspělých zemích a rozvoji své mateřské zemi přispívá nanejvýš remitancemi. Nabízí se otázka, zda se částečně (z 20-50 %) nejedná o podporu selektivní migrace elit z rozvojových zemí, která je dále oslabuje.

Zvýšení objemu ODA/OA je jedním z často opakovaných požadavků (nejen) rozvojových zemí a mnohokrát proneseným slibem vyspělých zemí. Již v roce 1958 požadoval Světový kongres církví, aby vyspělé státy věnovaly 1 % svého HNP na podporu mezinárodního rozvoje (Adelman 2003). Neustálé opakování slibu, že ODA/OA bude poskytována ve výši 0,7 % HDP vyspělých zemí označil známý marxistický autor Samir Amin jako „dobrou komedii“ (Amin 2006). V důsledku evidence zvýhodněných půjček jako ODA/OA vykazují některé státy na Listu příjemců zápornou pomoc, tedy přijímaná zahraniční pomoc je nižší než splátky předchozích půjček deklarovaných jako ODA. V roce 2003 se jednalo o Gabon, Koreu, Mauritius, Thajsko, Trinidad a Tobago a Svatý Kryštof a Nevis (UNDP 2005).

Přes výše uvedené námitky vůči vykazovaným statistikám ODA/OA jsou tyto statistiky základem pro řadu hodnocení úspěšnosti rozvojové pomoci na globální úrovni. Řada autorů se snaží různými statistickými metodami prokázat souvislost přijaté pomoci a rozvoje, v naprosté většině případů na měřítkové úrovni států ztotožněného s růstem HDP. Při makroekonomické analýze na úrovni států Durbarry (2004) došel na základě matematického modelování k závěru, že zatímco v 70. letech byla úspěšnost pomoci sporná, od 80. let došlo

ke zlepšení efektivnosti pomoci, která nyní skutečně napomáhá rozvoji, v jeho pojetí ztotožněné s ekonomickým růstem. Addison, Mavrotas a McGillivray (2005) konstatují, že „empirická literatura publikovaná v posledních 7 až 8 letech převážně ukázala, že růst v rozvojovém světě by byl bez oficiální pomoci nižší“. Naopak Ovaska (2003) došel na základě jiného makroekonomického modelu na vývoji vzorku 86 rozvojových zemích v letech 1975-1998 k závěru, že rozvojová pomoc omezuje růst HDP (s růstem přijaté ODA o 1 % HDP klesá roční růst HDP na obyvatele o 3,65 %). Na tuto zásadní otázku tak ani od pozitivisticky zaměřených vědců není jednoznačná odpověď. Slabinou takto zaměřených studií je, že s vývojem rozvojových teorií a politik přestal být „tvrdý“ ekonomický růst jediným cílem a měřítkem rozvoje, ale naopak přibývaly „měkké“ cíle. Rozvojová pomoc se zaměřovala na rozvoj lidského kapitálu, cílem se stalo odstranění chudoby a uspokojování základních potřeb, tento cíl byl v 80. letech opuštěn a nahrazen „strukturálním přizpůsobením“ (podrobněji Thorbecke 2000). Horký (2005) konstatuje, že „současná rozvojová pomoc dnes nepřispívá k účinnému naplňování rozvojových cílů (např. MDGs-pozn. autora). Zpochybňována je tedy také úspěšnost rozvojové pomoci (jako celku) při dosažení změněných cílů.

Marxistická kritika pak podobné práce fundamentálně odmítá, protože „rozvoj“ je pouze deklarovaným cílem, který zastírá skutečné cíle „pomoci“. Pomoc je podle čelného amerického politologa Noama Chomskyho pouze podporou exportu (Chomsky 1998) nebo nástrojem západní propagandy, který má zakrýt příčiny chudoby (Chomsky in Power 2003). Taylor a Flint (2000) považují rozvojovou pomoc za součást neformálního imperialismu, který po dekolonizaci (znamenající konec formálního kolonialismu jako přímého ovládnutí periferie jádrem), zajišťuje kontrolu globálního jádra nad globální periferií.

Jako český ekvivalent „official development aid“ se začal v oficiálních dokumentech používat termín „zahraniční rozvojová pomoc“ (např. vládní dokument Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002-2007), někteří autoři používají pro ODA termín „zahraniční rozvojová spolupráce“ (např. Dušková, Waisová 2005).

Širší pohled na vymezení finanční pomoci z vyspělých do rozvojových zemí je v USA. Termín „foreign aid“ zahrnuje nejen ODA/OA, ale také dary soukromých dárců (nadací, nevládních organizací, pomoc dobrovolníků) a dokonce remittance (Adelman 2003).

V takovém vymezení pak ODA/OA tvoří méně než 20 % zahraniční pomoci USA. Zahraniční pomoc byla v USA „privatizována“ (Adelman 2003).

Souhrnným termínem označujícím finanční toky určené na podporu rozvoje je „development finance“. Aktuálně studovanou problematikou (podporovanou také např. ze zdrojů OSN) je hledání alternativních zdrojů pro rozvoj. Atkinson (2004) uvádí jako možné nové zdroje globální environmentální daň, daň z měnových operací (tzv. Tobinova daň), zvýšení soukromých darů, zavedení globální loterie a zvýšení objemu remitancí.

Termín „sektor rozvojové spolupráce“ nebo „rozvojový sektor“ v práci Hurdové a Nádvorníka (2005) není explicitně definován, je používán k souhrnnému označení institucí (nebo jejich částí), které realizují rozvojovou pomoc. Rozvojový sektor je rozdělen na části veřejného sektoru, sektoru neziskových organizací a soukromého sektoru. Práce se pak zabývá pracovním trhem a potřebnou kvalifikací v tomto sektoru.

V zemích, které mají mnohem delší tradici rozvojové spolupráce a rozvojových studií, se výzkum zaměřuje na otázky, které jsou u nás zatím opomíjeny a „rozvojový sektor“ je chápán mnohem komplexněji. Smith a Yanacopulos (2004) uvádějí, že „rozvoj je velmi složitý a sporný ve způsobech (sebe)prezentace mimo tradiční cílové oblasti, od sponzorů dětí (v rozvojových zemích), sponzorů a aktivistů nevládních organizací až po mezinárodní dobrovolníky, etické spotřebitele a veřejnost konzumující zprávy“. Rozvojový sektor (nebo dokonce „rozvojový průmysl“) není omezen jen na realizaci projektů financovaných z veřejných zdrojů (ODA a OA), ale mnohem širěji - jako sektor propagující se, zprostředkovávající spojení mezi individuálními dárci z vyspělého světa a příjemci pomoci v rozvojových zemích. Rozvojový sektor aktivně získává pozornost veřejnosti v různých kampaních (např. za oddlužení).

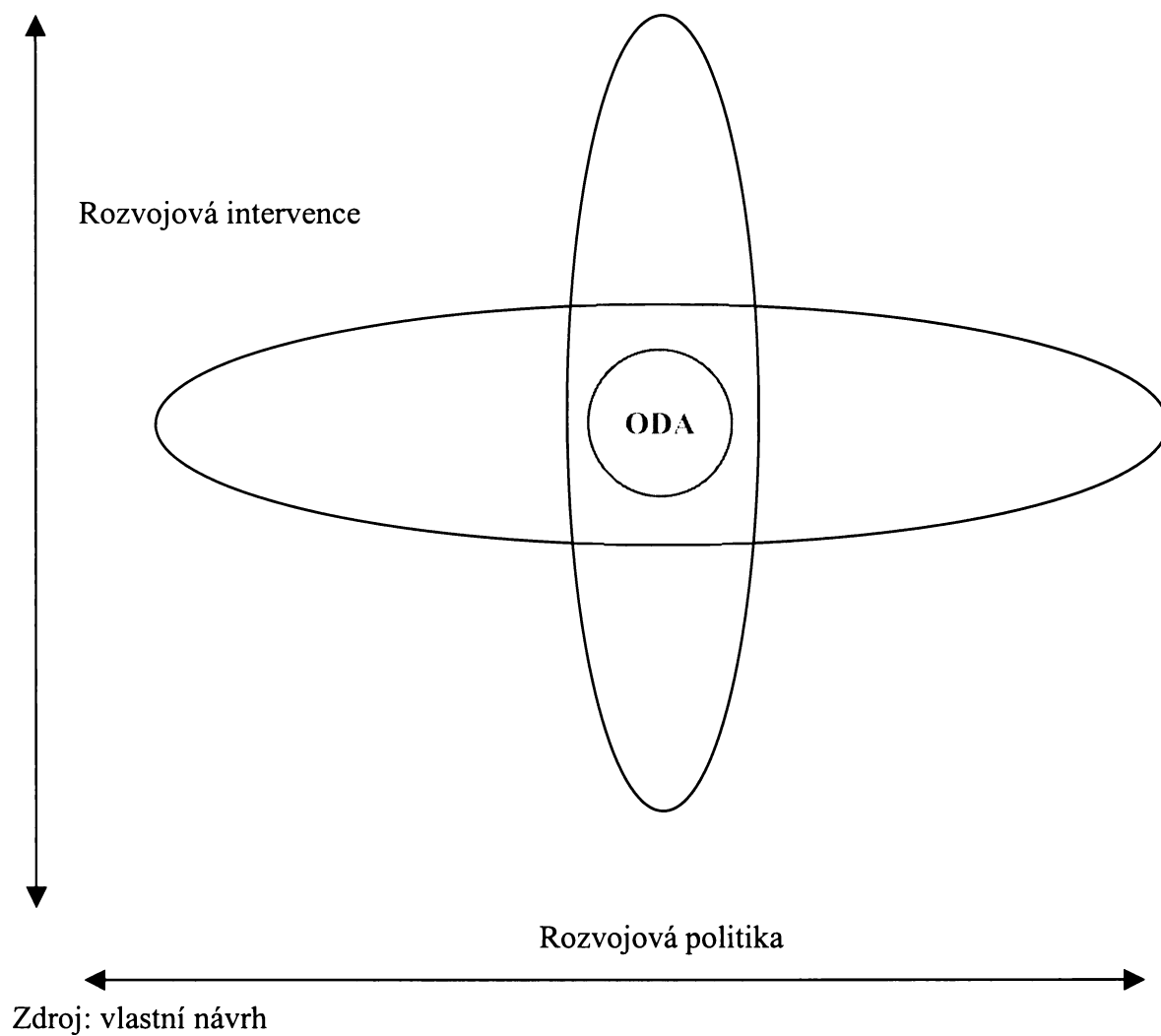
Postupně jsme ukázali rozdílná chápání „rozvojové intervence“ od „pouhého“ oficiálního finančního toku do rozvojových zemí, přes sektor realizující aktivity financované z oficiálních zdrojů, až po široký souhrn aktivit financovaných ze soukromých i veřejných zdrojů, realizovaných kdekoliv na světě, které jsou společně deklarovány jako aktivity zaměřené na podporu rozvojového světa.

Dalším používaným termínem souvisejícím s „rozvojovou intervencí“ je „rozvojová politika“. Pod tímto pojmem chápe Evropská komise „způsob implementace (evropské) rozvojové vize“. Rozvojové vize jsou vyjádřeny v dokumentech např. jako Rozvojové cíle tisíciletí (MDGs). Rozvojová politika je metodou dosažení deklarovaných cílů. Jedním z nástrojů (ale nikoliv nejdůležitějším) rozvojové politiky je pak „rozvojová intervence“. Jako pilíře evropské rozvojové politiky jsou označeny „pomoc a obchod“, tedy konkrétně vytváření lepších podmínek pro přístup rozvojových zemí na trhy ve vyspělých zemích.

Rozvojová intervence je tedy souhrn aktivit (bez ohledu na zdroj financování) realizovaný jednotlivými subjekty a deklarovanými jako podpora rozvojových zemí. Rozvojová politika je potom souhrn všech opatření státu (nebo mezinárodní organizace, např. EU) deklarovaných jako podpora rozvojovým zemím (explicitní rozvojová politika). V širším pojetí bychom (podobně jako v případě explicitní a implicitní regionální politiky) mohli rozvojovou politiku definovat jako veškerou politiku vyspělých zemí s dopadem (pozitivním i negativním) na rozvojové země.

Oficiální rozvojovou pomoc tak můžeme chápat jako společnou část dvou přístupů k řešení problémů rozvojového světa s účastí vyspělých zemí. Prvním přístupem je „rozvojová intervence“ jako aktivity oficiálních i neoficiálních míst explicitně deklarované jako podpora těchto zemí a druhým přístupem je „rozvojová politika“ jako aktivity oficiálních míst vyspělých zemí zaměřené spíše na institucionální prostředí (např. mezinárodní právo, ekonomické vztahy, podmínky mezinárodního obchodu). Rozvojová politika by měla být zaměřena především na ovlivnění struktur a institucí, které brání rozvoji, zatímco rozvojová intervence by měla být zaměřena především na jednotlivé subjekty/aktéry rozvoje. Toto dělení je však založeno na deklarovaných cílech aktivit. V širším vymezení rozvojové politiky bychom museli zahrnout nekoherenci jednotlivých politik (např. také negativní důsledky zemědělské politiky vyspělých zemí na rozvojové země).

Obrázek č.1: Vztah rozvojové intervence a rozvojové politiky

3. Česká literatura zabývající se rozvojem

Rozbor českých prací o rozvojových zemích a rozvojové intervenci byl zařazen především proto, že potenciálně výrazně ovlivňuje uvažování obyvatel Česka jako poskytovatele pomoci a některé z nich jsou součástí „veřejné tváře“ rozvoje, jakkoliv je jejich skutečný vliv obtížně prokazatelný. Práce jsou rozděleny podle tématického zaměření s přihlédnutím k institucím, na kterých působí jejich autor (autoři).

První (nejmenší) skupinu představují obecně široce koncipované práce zaměřené na postižení hlavních témat vědního oboru rozvojových studií. Prvním reprezentantem této skupiny je práce Waisové a kol. (2005). Sborník je členěn do sedmi částí, které pokrývají velmi rozdílná témata rozvojových studií. Po teoretickém úvodu se věnují atraktivnímu globálnímu pohledu na problém rozvoje (včetně např. otázek globalizace, genderu a nucených migrací). Následuje část věnovaná humanitární intervenci a mezinárodní bezpečnosti, která by mohla být společně s další částí o rozvojové pomoci zahrnuta do širšího označení rozvojové intervence. Následující části se zabývají (nejednoznačným) vztahem rozvoje a demokracie, životním prostředím jako předpokladem rozvoje a ekonomickými otázkami rozvoje, především úlohou lidského kapitálu a potírání chudoby. K části věnované rozvojové intervenci (Dušková, Waisová 2005) máme dvě podstatné připomínky. Autorky v úvodu ztotožnily termíny zahraniční rozvojová spolupráce a ODA, ale v práci poté hovoří také o pomoci od soukromých dárců a neziskových organizací, což již není ODA. Druhá připomínka se týká chápání začátku rozvojové pomoci. Investice koloniálních mocností do výstavby infrastruktury nemůžeme považovat za zahraniční rozvojovou spolupráci, protože nejen nesměřovaly do jiného státu, ale do území pod vlastní kontrolou, ale navíc nebyly poskytovány nekomerčně, ale naopak s cílem zpřístupnit zdroje kolonií potřebám imperiální mocnosti. Druhou publikací této skupiny je publikace editorů Nádvořníka a Volfové (2004), která je příručkou rozvojového vzdělávání pro střední školy. Odborný rozsah je „nahrazen“ didaktickou názorností.

Druhá skupina prací je zaměřena na parciální otázky rozvoje na globální úrovni, bez zaměření na specifický region. Z publikací vzniklých na vysokých školách můžeme uvést např. skripta rozvojové ekonomie Adamcové a Holuba (2001), studii o významu Světové obchodní organizace pro rozvoj Foltýna a kol. (2005). Z témat blízkých rozvojové intervenci musíme uvést „klasickou“ práci Halaxy (1996), řadu kratších prací věnovaných Rozvojovým cílům

tisíciletí (např. Jelínek 2005, Kocourek 2005) nebo práci Pernicové (2005) o rozvoji lidských zdrojů v rozvojové intervenci. Nejrozsáhlejší česká práce zabývající se globální koncepcí rozvojové spolupráce vznikla v Centru interdisciplinárních studií Univerzity Palackého v Olomouci. Studie podporovaná OSN (Nováček, Mederly 2002) vychází z (neustále zpochybňovaného-viz výše) přímého pozitivního vztahu mezi objemem pomoci a rozvojem. Autoři argumentují ve prospěch Globálního partnerství pro rozvoj, jehož praktickou realizací má být „globální Marshallův plán“, obdoba poválečné obnovy Evropy v globálním měřítku. Náklady na „globální Marschallův plán“ odhadují ve velmi širokém rozpětí: 100-500 miliard USD ročně po dobu 20-40 let. Rozvoj je v práci chápán velmi nejasně. V části věnované Globálnímu partnerství pro rozvoj vymezují autoři (developmentalisticky) fáze rozvoje, kterým zároveň přiřazují přibližnou hodnotu HDP na obyvatele: demografický práh, práh demokracie a práh udržitelnosti. Také odhad nákladů na „globální Marshallův plán“ je velmi vágní. V následující části věnované výpočtu a rozboru syntetického ukazatele „index udržitelnosti“ (SDI) je naopak rozvoj/udržitelnost definována na základě kombinace 51 ukazatelů. Také výsledky takové analýzy, které (podle mého odhadu) budou silně korelovat např. s HDI, odporují mému osobnímu chápání „udržitelnosti“ (nejudržitelnější jsou státy s vysokým HDP a vysokou spotřebou energie a surovin na obyvatele).

Horký (2005) diskutuje čtyři dilemata rozvojové politiky:

- Má být rozvojová politika idealistická nebo pragmatická? Idealistická rozvojová politika je v jeho pojetí zaměřena na dosažení etických cílů v globálním měřítku, zatímco pragmatická rozvojová politika slouží prosazování národních zájmů dárce. Nejčastěji státy realizují politiku z obou příčin, měly by to však podle Horkého (2005) jasně deklarovat.
- Jak zvýšit efektivitu rozvojové pomoci?
- Jak sladit boj proti chudobě s obchodem, bezpečností a ochranou životního prostředí?
- Jak koordinovat rozvojovou politiku na různých úrovních moci?

Přísně vzato je z uváděných otázek skutečné dilema pouze první z nich, další otázky nejsou obtížnou volbou mezi dvěma vylučujícími se možnostmi, ale spíše otázkami k dalšímu hledání více způsobů dosažení hledaného cíle.

Třetí skupinu představují práce zaměřené na rozvoj konkrétního regionu nebo na význam rozvojové intervence pro takový region. Reprezentantem prvního přístupu je např. práce

Adamcové a Gombaly (2001), která je však více zaměřena především na přehled (pouze) formálně existujících integrací, než na analýzu jejich reálného vlivu na rozvojové procesy. Příkladem druhého přístupu je např. práce Vozábové (2005), zaměřená na subsaharskou Afriku. Stejným regionem se v práci zaměřené spíše na politické instituce a vztahy zabývá Gedlu (1998). Částečně se zabývá také vztahem autoritářských politických elit a rozvojové pomoci. Značná část rozvojové pomoci „skončila v kapsách elitářských klik a na jejich kontech v zahraničních bankách“ (Gedlu 1998, s.18). Kritizuje přístup dárců, kteří často poskytují pomoc takovým státům s odůvodněním, že by zastavení pomoci a obchodu nesloužilo zájmům obyvatel těchto zemí. Nevysvětlují však již, jak je možné, že životní úroveň obyvatel řady zemí přes poskytovanou pomoc trvale klesá.

Čtvrtá skupina zahrnuje práce zabývající se rozvojovou intervencí jednotlivých dárců z vyspělých zemí. Nejčastější jsou přirozeně práce o pomoci poskytované Českem. Jedna z prvních prací tohoto zaměření vznikla na půdě „albertovské“ geografie (Halaxa, Fukan 1999). Řada prací pochází z Rozvojového střediska Ústavu mezinárodních vztahů, které je podpůrným pracovištěm ministerstva zahraničních věcí v oblasti koncepce oficiální rozvojové pomoci (Jelínek 2004a, Jelínek 2004b, Jelínek, Dressierová, Náprstek 2004, Náprstek 2005). Práce se zaměřují především na otázky managementu a evaluace rozvojové pomoci. Významem rozvojového sektoru pro Česko jako poskytovatele pomoci se zabývá práce Hurdové a Nádvorníka (2005). Některé práce se zaměřují také na rozvojovou politiku Evropské unie (např. Halaxa, Dudová 2002b, Jelínek a kol. 2003) a OECD (Halaxa, Dudová 2002a). Počet těchto prací je u nás mnohem rozsáhlejší než počet studií dopadu rozvojové pomoci na příjemce, což je problematické a náročné na získávání dat.

4. Nevládní neziskové organizace a rozvoj

Neziskové organizace (NGOs) byly koncem 80. let oslavovány jako hledaný zdroj alternativy v rozvojové praxi. Od té doby se výzkum ubíral dvěma směry: první směr pokračoval v relativně nekritickém oslavování potenciálu neziskových organizací, druhý směr je vůči neziskovým organizacím skeptický a zaměřuje se na jejich výkonnost, odpovědnost, transparentnost a politické zájmy, které jsou v pozadí jejich operací (Bebbington 2005). V této části práce se pokusíme ukázat oba výše uvedené přístupy, respektive extrémní pohledy v celém spektru prací o nevládních organizacích v rozvoji. Pro nevládní organizace zabývající se rozvojem se někdy používá označení NGDOs (Non-governmental Developmental Organisations)

Jako příklad prvního směru může sloužit práce Náprstka (2005). Autor charakterizuje přínos NGOs pro rozvojovou spolupráci v následujících bodech:

- schopnost rychle identifikovat problém
- schopnost pomoci nejpotřebnějším v rozvojových zemích (NGOs působí v odlehlých a nebezpečných lokalitách)
- flexibilita (NGOs jsou schopny se rychle přizpůsobit novým podmínkám)
- inovace (neupadají do stereotypu)
- dobrovolnost a altruismus
- zpětná vazba (NGOs spolupracují s donory a informují o problémech systému poskytování pomoci)

Neziskové organizace tak přispívají ke zlepšování systému rozvojové pomoci a pomoc je jejich skutečným cílem, na rozdíl např. od některých soukromých firem, které pod „hlavičkou“ rozvojové pomoci prozkoumávají potenciální trhy.

Nevládní organizace výrazně diverzifikovaly formy rozvojové intervence. Nová (alternativní) forma rozvojové intervence je například „fair trade“. Princip „spravedlivého obchodu“ vychází z často proklamovaného hesla „raději obchodovat než pomáhat“. Jednostranná pomoc je nahrazena změnou podmínek ve vzájemném obchodu.

Fair Trade je alternativní přístup ke konvenčnímu mezinárodnímu obchodu, který klade důraz na sociální a ekologický rozměr výroby a obchodu. Je to obchodní partnerství, jehož cílem je

udržitelný rozvoj pro znevýhodněné výrobce převážně ze zemí "globálního Jihu" - Afriky, Latinské Ameriky a jižní a jihovýchodní Asie. Tohoto cíle se snaží docílit především poskytováním férových obchodních podmínek pro zapojené výrobce a informováním spotřebitelů o situaci výrobců a jejich zaměstnanců v rozvojových zemích (Štěrbá 2004).

Fair Trade si klade 6 cílů:

1. Zlepšit životní podmínky znevýhodněných výrobců zlepšením jejich přístupu na trh, posílením organizací výrobců, poskytnutím spravedlivých cen za výrobky a zajištěním kontinuity obchodních vztahů.
2. Rozvíjet příležitosti pro znevýhodněné výrobce, zvláště ženy a domorodé obyvatele, a chránit děti před zneužíváním v procesu výroby.
3. Zvyšovat informovanost spotřebitelů o negativním vlivu mezinárodního obchodu na výrobce tak, aby svou kupní sílu mohli využívat pozitivním způsobem.
4. Dávat příklad obchodního partnerství skrze vzájemný dialog, respekt a transparentnost.
5. Přispívat ke kampaním za změnu pravidel konvenčního mezinárodního obchodu.
6. Chránit lidská práva podporou rozvoje sociální spravedlnosti, environmentálně přijatelného chování a ekonomického zabezpečení (Štěrbá 2004).

Základ fair trade je velmi blízký pohledům teorie nerovné směny marxisty Arghiri Emmanuela. Podle teorie nerovné směny je cena výrobku dána rozdílnou mzdou vyplácenou dělníkům. Zatímco v cenách výrobků vyspělých zemí jsou zahrnuty „supermzdy“ dělníků z vyspělých zemí, v cenách výrobků rozvojových zemí jsou zahrnuty jen mzdy na úrovni existenčního minima (Blažek, Uhlíř 2002). Fair trade tak rozbíjí monopol dělníků z vyspělých zemí na relativně vysoké mzdy. Toto rozbíjení ale není založeno na sjednocení dělníků v rozvojových zemích s požadavkem vyšších mezd (jak předpokládal Emmanuel), ale na ochotě obyvatel vyspělých zemí dobrovolně nakupovat zboží za vyšší cenu.

Fair trade je však svým objemem mnohem menší než ODA/OA. Podle různých odhadů tvoří v současnosti 0,01-0,03 % světového exportu a je do něj zapojeno asi 800 000 výrobců v rozvojovém světě a jejich rodin (Štěrbá 2004). Některé studie vlivu „fair trade“ na komunity v rozvojovém světě ukazují, že nejde o ideální alternativu s jednoznačně pozitivním vlivem na zapojené výrobce. Moberg (2005) studuje dopady fair trade na příkladu pěstitelů banánů v Karibiku. Jak uvádí organizace sdružující tyto pěstitele, Fair Trade jim přinesl mnoho dobrých věcí, zároveň však opět určuje co a jak mají vyrábět a v podstatě se jedná o „nový druh závislosti“ (Moberg 2005, s.13). Také finanční přínos pro pěstitele není velký, protože

při zvýšení cen za jednotku produkce došlo zároveň přechodem na ekologické zemědělství (podle požadavku NGO) ke snížení hektarových výnosů.

Kritické pohledy na význam NGOs v rozvoji jsou vlastní především levicově orientovaným autorům.

Velmi kritický k úloze NGOs v rozvojových zemích je Petras (1997), který se zabýval postavením neziskových organizací v Latinské Americe. V 70. letech sehrály NGOs pozitivní úlohu při kritice porušování lidských práv pravicovými diktaturami, jejich aktivity (především v oblasti sociálního zabezpečení) pomohly překonat obětem těchto diktatur a jejich rodinným příslušníkům prvotní šok. Již tehdy však byly zřejmé „limity“ nevládních organizací. Nevládní organizace kritizovaly místní diktátory, avšak „jen zřídka pranýřovaly USA a evropské státy, které je podporovaly a radily jim“ (Petras 1997, s.11). V 80. letech došlo k výraznému zvýšení podpory NGOs ze strany Světové banky a vlád vyspělých zemí. Např. v Bolívii byla rozvojová pomoc směřována do podpory NGOs, jejichž počet v letech 1980-1990 vzrostl ze 100 na 530, a které v roce 1990 získaly 738 miliónů USD. Z této částky jen 15-20 % dorazilo k chudým, zbytek padl na administrativní náklady (Petras 1997, s. 19). Jednalo se o paralelní neoliberální podporu aktivit zdola, jakkoliv byla na povrchu zdánlivě zaměřena na kritiku státu „zleva“. Neoliberální ideologií podporované NGOs v rozvojových zemích měly podporovat oběti neoliberální politiky (např. strukturálního přizpůsobení) místo států, čímž měly urychlit pokles významu států. Podporou části obětí neoliberální politiky také narušovaly anti-systémový odpor. Tím, že část obětí reforem získá od NGOs pomoc v nouzi a část nezíská, dojde k rozdělení jednotného odporu vůči neoliberální politice. Nevládní organizace ve skutečnosti nejsou nevládní, protože dostávají značnou podporu z veřejných prostředků. Jako alternativu pesimistickému posibilizmu nevládních organizací vidí radikálnější marxismus.

O určité spojení obou extrémních názorů se pokouší Townsen, Perter a Mawdley (2004). Oba extrémně odlišné názory jsou zároveň pravdivé. Společnost je obecně výrazně diferenciovaná a stejně tak jsou výrazně odlišné různé nevládní organizace. Rozvoj nevládních organizací v zemích „Jihu“ byl v 80. a 90. letech řízen dárci, kteří masivně rozšířili přímé financování NGOs. NGOs na „Jihu“ jsou odkázány na dárci ze „Severu“. Toto období bylo označeno marxistickými autory jako „nový imperialismus“ a zdůrazňování úlohy a podpora NGOs se staly (společně např. se zdůrazňováním role sociálního kapitálu a dobrého

vládnutí) jedním z nástrojů prosazování tržních principů. Podle autorů neexistují apolitické NGOs. I když je NGO pouhým vykonavatelem objednávky dárců, má její činnost politické dopady, protože do určité míry nahrazuje funkce státu. Podle názoru autorů jsou „nejposlušnějšími“ vykonavateli vůle donorů především malé NGOs ve státech s relativně mladým a nerozvinutým neziskovým sektorem. Naopak část NGOs „myslí nezávisle“ („independent-thinking NGOs“), ale musí svůj odpor vůči dárcům vždy balancovat s prostým přežitím (Townsend, Perter a Mawdley 2004). Autoři uvádějí řadu strategií, jak tyto organizace zakrývají své skutečné aktivity před dárci. Některé nezávislé NGOs byly postupně uznány jako důležití kritici rozvojové praxe (např. indické organizace PRIA a VANI).

Podobné stanovisko o političnosti všech (nejen rozvojových) nevládních organizací má Blood (2004). Autor studoval především vnitřní organizaci a vývoj neziskových organizací. Neziskové organizace jsou závislé na veřejném mínění, které přímo či nepřímo (tlakem na vlády) ovlivňuje jejich příjmy i význam ve společnosti. Proto se mj. dlouhodobě snaží budovat důvěru veřejnosti. Nevládní organizace jsou celosvětově nejdůvěryhodnějšími institucemi v oblastech lidských práv a životního prostředí (Blood 2004). V posledních 20 letech pak NGOs prodělaly „fázový posun“ od organizací poskytující určité služby (v případě rozvoje např. poskytování humanitární pomoci, boj proti hladu), přes organizace poskytující ochranu určité skupině (např. aktivity na obranu některých okupovaných národů), až po poslední fázi, kdy jsou cíle a aktivity nevládních organizací zcela politické. Autor zde uvádí paralelu současného vztahu některých nevládních organizací zaměřených na ochranu životního prostředí (např. Greenpeace) se „Zelenými stranami“ s dřívějším vztahem odborů a Labour Party v Británii. Další podobností NGOs a politických stran je jejich diverzita a hájení často protichůdných zájmů (v Česku vzhledem k malému počtu rozvojových NGOs není příklad, z jiných NGO např. „protijaderné“ Jihočeské matky a „projaderní“ Jihočeští taťkové).

Financování neziskových organizací je dalším tématem řady výzkumů. Mezi dárcem a příjemcem je nerovný vztah (Černá 2005). Neziskové organizace na globálním „Jihu“ byly dlouhodobě zcela financovány nevládními organizacemi ze „Severu“. Bebbington (2004) v této souvislosti hovoří o „řetězení pomoci“ od ministerstva rozvoje přes neziskovou organizaci na „Severu“ k neziskové organizaci na „Jihu“ a konečně k příjemcům, např. obyvatelům venkovské lokality. „Jižní“ neziskové organizace dlouhou dobu žily v přesvědčení, že takto budou donekonečna financovány a měly/mají problémy změnit tuto mentalitu „návyku na pomoc“ (Černá 2005).

V kontextu současných debat o aktivitě a aktérech rozvojové změny vidí Natarajan (2005) úlohu nevládních organizací v podpoře aktérů schopných učinit změnu (především na lokální úrovni). Nástrojem má být vytváření alternativních viditelných strategií rozvoje. Výsledkem aktivit nevládních organizací by mělo být vytvořit takové podmínky, aby si dříve marginalizované skupiny dokázaly pomoci samy. Jako příklad uvádí aktivity nevládní organizace Deccan Development Society (DDS) v jižní Indii. Neoliberální modernizace zemědělství založená na tržním principu maximalizace zisku a používání drahých hnojiv a geneticky modifikovaných plodin, což vedlo k marginalizaci značné části malých a středních rolníků. DDS vytvořila alternativní lokální strategii samozásobitelského zemědělství, což vedlo k „vzniku“ udržitelného rozvoje v řadě vesnic jižní Indie.

5. Český sektor rozvojové spolupráce

Bývalé Československo se angažovalo v rozvojové pomoci již od 50. let. Pomoc byla zaměřena na mimoevropské socialistické země a další země přednostního zájmu podle aktuálního vývoje studené války.

Významnou součástí české rozvojové pomoci bylo udělování stipendií ke studiu na českých vysokých školách. V roce 1961 byla založena Univerzita 17. listopadu, která poskytovala vzdělání v češtině i v angličtině a francouzštině pro zahraniční studenty podporované československými vládními stipendii, stipendii OSN nebo svými státy. Do roku 1992 vystudovalo v Československu asi 20 000 těchto studentů (Jelínek, Dessierová, Náprstek 2004). Univerzita 17. listopadu bylo v roce 1974 začleněna do Univerzity Karlovy. Je zajímavé, že již v polovině 60. let bylo navrhováno přesunutí výuky stipendistů do rozvojových zemí (Jelínek, Dessierová, Náprstek 2004), což by vytvořilo v těchto zemích značné multiplikační efekty.

Vedle bilaterální pomoci se českoslovenští experti podíleli i na projektech organizací systému OSN. V roce 1979 vznikl UNIDO-Československý společný program pro spolupráci v nemetalurgických průmyslech. Československo hradilo svůj příspěvek do UNIDO podílem expertů z keramického a silikátového průmyslu na uskutečňování projektů podle požadavků UNIDO formou školení expertů z rozvojových zemí, realizací projektů v zahraničí, vydávání publikací apod. Činnost této malé skupiny (do 10 expertů) byla zcela nezávislá na zaměření tehdejší oficiální pomoci, tj. působila i v zemích neorientujících se na východní blok. Po roce 1989 se tento program transformoval na neziskovou organizaci Toderó o.p.s.

Koncem 80. let věnovalo Československo na rozvojovou pomoc 200 mil. Kčs a dalších 700 mil. Kčs věnovalo zvýhodněnými cenami v zahraničním obchodě (Jelínek a kol. 2003). Po roce 1989 došlo ze známých důvodů k výraznému poklesu poskytované pomoci. Československo a později Česká republika se z čistého dárce stala čistým příjemcem oficiální pomoci (OA). Česko obnovilo program rozvojové spolupráce jako první stát bývalého východního bloku již v roce 1995 (v souvislosti se vstupem do OECD). Z dalších zemí poskytuje rozvojovou pomoc např. Slovinsko (od roku 1996), Polsko (od roku 1998), Slovensko (od roku 2000) a Maďarsko.

Současnou velikostí českého sektoru rozvojové spolupráce se zabývali Hurdová a Náprstek (2005). Ve veřejném sektoru, tedy v řízení oficiální části rozvojové intervence, působilo na jednotlivých ministerstvech a v Rozvojovém středisku ÚMV v roce 2004 zhruba 40 pracovníků. V neziskové části rozvojového sektoru působilo po přepočtu zhruba 110 pracovníků s plným úvazkem. Nejrozsáhlejší je podle těchto autorů podíl soukromé sféry. Podniky realizující rozvojovou intervenci zaměstnávaly na tyto aktivity asi 250-300 pracovníků na plný úvazek. Celkem tedy Hurdová a Náprstek (2005) odhadují velikost rozvojového sektoru na 400-450 pracovníků. Tento počet je z hlediska celkové zaměstnanosti bezvýznamný. Významnější podíl rozvojového sektoru na celkové zaměstnanosti (a tím i přímé dopady rozvojové intervence na dárce) bychom očekávali ve státech s větším podílem poskytované ODA/OA na HDP a s větším podílem individuálních dárců (např. skandinávské země).

Od roku 1995 se zvyšoval objem finančních prostředků věnovaných na ODA/OA Česka. Rozšiřovaly se také kapacity pro realizaci rozvojové pomoci a pro přípravu vhodných odborníků. V současnosti je možné studovat specializaci rozvojová studia na třech vysokých školách v Česku. Největším takto zaměřeným univerzitním pracovištěm je Institut tropů a subtropů České zemědělské univerzity v Praze. Univerzita Palackého v Olomouci, konkrétně katedra geografie Přírodovědecké fakulty a Centrum interdisciplinárních studií má akreditován bakalářský (od akademického roku 2003/2004) a magisterský (od akademického roku 2006/2007) studijní obor Mezinárodní rozvojová studia. Bakalářský obor bude v roce 2006 absolvovat první ročník studentů. Aktuálně studuje v prvním ročníku 34, ve druhém 33 a ve třetím 28 studentů (sdělení studijního oddělení PřF UP). Je otázkou, jaká část absolventů má při odhadované velikosti pracovního trhu v sektoru rozvojové spolupráce šanci na uplatnění ve vystudovaném (úzkém) oboru. Vysoká škola ekonomická v Praze nabízí ve spolupráci Fakulty mezinárodních vztahů a Národohospodářské fakulty vedlejší specializaci Rozvojová studia.

Postupně dochází také k rozšiřování spektra institucí, které se zcela nebo částečně zaměřují na rozvojová studia. Vedle pracovišť výše uvedených univerzit a Rozvojového střediska ÚMV je to např. katedra politologie Západočeské univerzity v Plzni. Nejnověji se tomuto tématu začínají věnovat také vznikající „think-tanky“ nevládních organizací, příkladem je Asociace pro mezinárodní otázky a Glopolis o.p.s. Vedle vlastního výzkumu se tyto organizace zabývají organizováním seminářů a diskuzí na aktuální otázky rozvoje.

6. České neziskové organizace v rozvojové intervenci

Neziskové organizace vznikly v Česku nově po roce 1989. Jen malá část z nich se však zabývá rozvojovou spoluprací. Počet neziskových organizací zabývajících se rozvojovou problematikou odhadují Hurdová a Nádvorník (2005) na zhruba 30. Většina z nich (nyní celkem 22 organizací) je sdružena ve Fóru pro rozvojovou spolupráci (FoRS). Cílem FoRS je zlepšení systému české rozvojové spolupráce, a to prostřednictvím výměny zkušeností, informací a spoluprací při vytváření strategií rozvoje (www.fors.cz).

Český sektor rozvojových NGOs se z hlediska počtu zaměstnanců a rozpočtu věnovanému rozvojové spolupráci v současnosti skládá ze tří velkých a více než dvaceti menších organizací. V největší organizaci je více než 30 zaměstnanců a její rozpočet na rozvojovou spolupráci a humanitární pomoc dosahuje okolo 200 milionů korun. Pro dvě následující organizace platí tyto údaje: okolo 15 zaměstnanců a rozpočet mezi 25 a 80 miliony korun. Ostatní organizace zaměstnávají do deseti, ale většinou 2–3 zaměstnance a jejich rozpočet se průměrně pohybuje okolo 3 milionů korun (Hurdová, Nádvorník 2005).

Nejvýznamnější společnou akcí českých rozvojových neziskových organizací je kampaň „Česko proti chudobě“, která je součástí globální kampaně „Make Poverty History“. Kampaň podporovaná řadou známých osobností má deset cílů:

1. Zvyšovat objem oficiální rozvojové pomoci České republiky v souladu se závazky členských zemí Evropské unie na 0,34 procent HND do roku 2010 a na 0,7 procent HND do roku 2015.
2. Zefektivnit a zprůhlednit rozvojovou spolupráci tak, aby skutečně reflektovala priority rozvojových zemí a přispívala k naplňování Rozvojových cílů tisíciletí, nikoli aby sloužila k podpoře exportu České republiky.
3. V přijímajících zemích prosazovat odpovědnou tvorbu a uskutečňování národních programů k dosažení Rozvojových cílů tisíciletí, a to za spoluúčasti a pod demokratickou kontrolou občanské společnosti.
4. Posilovat prostřednictvím českých programů rozvojové spolupráce postavení žen v chudých zemích.
5. V maximální možné míře zbavit nejchudší země nesplacitelných dluhů, které mají u bohatých států, Mezinárodního měnového fondu, Světové banky a dalších věřitelů.

Zcela zrušit veškeré nelegitimní dluhy, které vznikly bez vědomí občanů a byly použity proti jejich zájmům

6. Zajistit spravedlivá a transparentní pravidla mezinárodního obchodu a jejich naplňování v politice vlád a mezinárodních institucí tak, aby jednostranně nezvýhodňovala bohaté země.
7. Ustanovit závazná mezinárodní pravidla na ochranu veřejných služeb před takovou privatizací a liberalizací, která omezuje rozvoj.
8. Zvyšovat společenskou odpovědnost nadnárodních firem v oblasti lidských práv, ochrany životního prostředí a místního rozvoje.
9. Začít s významným a systematickým snižováním emisí oxidu uhličitého a dalších skleníkových plynů v České republice - globální změny podnebí nejvíce postihnou chudé země.
10. Ukončit dotovaný vývoz evropské zemědělské produkce pod cenou výrobních nákladů, který poškozují zemědělce v rozvojových zemích.
(www.ceskoprotichudobe.cz)

Cíle jsou značně heterogenní a jsou zaměřeny jak na zlepšení rozvojové intervence, tak na koherenci rozvojové politiky s ostatními politikami vyspělých zemí. Otázkou je, nakolik jsou tyto cíle skutečnou alternativou. První cíl znovu opakuje závazky činěné po několik posledních desetiletí. Druhý a třetí cíl je v podstatě stejný-zajištění koordinace pomoci-a také je dlouhodobě známý. Podpora postavení žen je ožehavé téma, zejména v souvislosti s deklarovaným respektem k odlišným kulturám. Oddlužení je opět dlouhodobý požadavek. Na problémy pravidel mezinárodního obchodu a jeho nevýhodnosti pro rozvojové země (vývoj směnných relací, teorie nerovné směny), stejně jako na otázku regulace nadnárodních firem upozorňovaly četné práce přinejmenším již v 70. a 80. letech. Cíle jsou navíc formulovány velmi obecně a umožňují různý výklad. Kampaň nepřináší převratné (dříve neznámé) požadavky a zřejmě nebude hledanou „rozvojovou alternativou“ ve smyslu nového „paradigmatu“ rozvoje. Její přínos může být především v upoutání pozornosti veřejnosti a případně podnícení zájmu o neoficiální pomoc (získávání individuálních dárců).

Členské organizace FoRS jsou extrémně koncentrovány do Prahy. Z 22 organizací jich má 17 sídlo v Praze (včetně třech největších organizací: Adra, Česká katolická charita a Člověk v tísni) a po jedné organizaci sídlí v Brně, Litvínově, Olomouci, Pardubicích a Plzni. Vysvětlením může být progresivita tohoto sektoru ve smyslu nedávného vzniku, nutnost

spojení se zahraničím (některé organizace jsou pobočkami globálně působících neziskových organizací) a vazba na decisní sféru koncentrovanou právě v Praze.

Z předcházejících kapitol vyplynulo několik okruhů otázek. S cílem získat konkrétnější poznatky o těchto problémech, z nichž by mohly vyplynout již „tvrdé“ hypotézy testovatelné v kvantitativním výzkumu, byl vytvořen dotazník (viz příloha). Výzkum byl koncipován jako kvalitativní, s cílem vytvořit hypotézy, nikoliv s cílem hypotézy ověřovat. Forma e-mailového dotazníku byla zvolena především z důvodu počátečního záměru oslovit co nejširší okruh organizací. Písemný dotazník není v kvalitativním výzkumu obvyklý (obecně k metodologii kvantitativních a kvalitativních výzkumů viz Disman 2000).

Dotazník byl rozeslán e-mailem organizacím, které v posledních letech realizovaly projekt(y) bilaterální rozvojové pomoci České republiky a všechny členské organizace FoRS. Celkem bylo obesláno 65 organizací. Na dotazník odpovědělo pouze 12 organizací. Protože návratnost byla minimální především od soukromých firem a veřejného sektoru, jsem se rozhodl výsledky interpretovat pouze pro nevládní neziskové organizace, kde z 22 obeslaných odpovědělo 8 organizací, včetně dvou ze tří největších.

Dotazník zahrnoval několik tématických okruhů otázek.

Vývoj zájmu organizace o rozvojovou intervenci a její podíl na veškerých činnostech organizace. Cílem tohoto okruhu je zjistit případnou návaznost na rozvojovou pomoc socialistického Československa před rokem 1989. Tato otázka byla původně směřována především na soukromé podniky s cílem zjistit, zda byly v průběhu transformace zachovány vazby na rozvojové země.

Teritoriální zaměření činnosti organizace a jeho příčiny a ovlivnění změnami státní politiky. Po roce 1995 docházelo postupně k výběru prioritních zemí pro rozvojovou pomoc České republiky. Zpočátku byly projekty realizovány v téměř 50 zemích, od roku 2002 bylo vymezeno 20 prioritních zemí (Koncepte 2001). Postupný výběr prioritních zemí vedl v roce 2004 ke schválení seznamu „8+2“ prioritních zemí. Dlouhodobými prioritními zeměmi se staly Angola, Bosna a Hercegovina, Jemen, Moldavsko, Mongolsko, Srbsko a Černá Hora, Vietnam a Zambie, krátkodobě také Afghánistán a Irák (Zásady 2004). Pokoušíme se zjistit, jak jednotlivé organizace vybírají země, ve kterých budou působit. Síla vlivu schválení prioritních zemí na teritoriální zaměření jednotlivých organizací pak ukazuje možnosti „regulace“ rozvojové spolupráce jak s případnými pozitivními dopady (větší koordinace

činnosti a lepší výsledky dané koncentrací projektů), tak s negativními dopady (možnost donorů řídit rozvojovou spoluprací podle svých zájmů bez reakce „zdola“ od realizátorů).

Vztahy s jinými organizacemi realizující rozvojovou intervenci. Rozvojová intervence je dlouhodobě kritizována kvůli nekoordinovanosti a roztržitosti. Cílem bylo zjistit, zda se realizátoři o koordinaci snaží, a jaké metody koordinace používají.

Vztah veřejnosti k jejich aktivitám. Podpora veřejnosti je podstatná zejména pro neziskové organizace (viz výše), ale nepřímo pro všechny realizátory rozvojové intervence (např. tlakem na rozšíření nebo omezení podílu ODA na státních výdajích).

Předpokládané zapojení organizace do rozvojové spolupráce v budoucnosti. Donorské státy deklarují ochotu zvýšit objem ODA. Růst objemu ODA může sice probíhat bez nutnosti růstu kapacit realizátorů jednotlivých projektů (např. oddlužení, rozpočtové financování), jednotlivé projekty však zřejmě zůstanou podstatnou součástí rozvojové spolupráce a je proto důležité, nakolik se rostoucí „poptávka“ po realizaci projektů setká s „nabídkou“ organizací, respektive jejich ochotou podílet se nadále na rozvojové spolupráci.

Zdroje financování rozvojové intervence. Neziskové organizace získávají část prostředků od individuálních dárců. Určení přibližného odhadu podílu vlastních příjmů na celkových příjmech může být základem pro přibližný odhad objemu „neoficiální“ rozvojové pomoci v Česku. Dalším cílem je zjistit míru závislosti organizací na realizaci projektů zahraniční rozvojové spolupráce Česka, respektive zkušenosti s realizací projektů jiných dárců. V dotazníku bylo použito členění příjmů na následující skupiny:

- státní granty České republiky
- státní granty ze zahraničí
- vlastní sbírky a dary
- od českých neziskových organizací
- od zahraničních neziskových organizací
- od mezinárodních organizací (např. OSN, Světová banka)
- jiné

Geografické rozložení nákladů projektů. V úvodní části byla diskutována geografická neadresnost dat o rozvojové intervenci. Cílem této otázky bylo zjistit, jaká část nákladů se v ekonomice rozvojových zemí projeví jako zvýšení poptávky po výrobních faktorech (práce, suroviny apod.) v rozvojových zemích. Pokud je rozvojová intervence realizována s využitím výrobních faktorů rozvojových zemí, přináší již v průběhu realizace těmto zemím multiplikační efekty. Multiplikační efekt (efekt vzrůstu poptávky na příjmy v regionu) je dělen na tři typy: přímý efekt, nepřímý efekt a zpětnou vazbu/indukovaný efekt (Blažek, Uhlíř 2002). Přímý efekt je příjem ze zvýšené poptávky po produkovaném zboží (v případě rozvojové pomoci např. stavební činnost pro projekt výstavby školy). Nepřímý efekt vzniká zvýšením příjmů v odvětvích kooperujících s odvětvím tvořícím přímý efekt (např. těžba písku). Indukovaný efekt je dán zvýšením poptávky domácností po spotřebním zboží díky vyšším příjmům. Pro rozvojové země by samozřejmě bylo nejvýhodnější, aby získávali maximum multiplikačních efektů.

Vzhledem k výše diskutované geografické neadresnosti dat o rozvojové spolupráci je pro zjištění (alespoň orientačního) rozložení multiplikačních efektů (bez nutnosti vytvářet další statistiky) nejsnazší, jak sami realizátoři odhadují rozložení nákladů svých projektů do tří kategorií: Česko jako donorská země, cílová země (jako ve statistikách uváděný příjemce veškeré pomoci), a ostatní země. Cílem je zjistit přibližné rozložení regionálních multiplikačních efektů rozvojové pomoci.

Výsledky práce interpretujeme z již uvedených důvodů pouze pro neziskové organizace. Přínos práce je tímto do značné míry omezen.

Neziskové organizace již byly založeny s cílem realizovat rozvojovou intervenci. Z účastníků výzkumu jedna nezisková organizace (o.p.s. Torero) vznikla transformací ze společného UNIDO-československého společného programu, ostatní organizace vznikly po roce 1989 od základů nebo jako pobočky mezinárodně působících neziskových organizací. Neziskové organizace, které se zúčastnily výzkumu, uvádějí výrazně nadpoloviční podíl rozvojové (a humanitární) intervence na svých aktivitách. Některé z nich se zabývají výhradně rozvojovou spoluprací. Jejich největší „odkázanost“ na realizaci rozvojové spolupráce je jednou z příčin velké aktivity NGOs např. při ovlivňování koncepcí rozvojové politiky a získávání podpory veřejnosti, jakkoliv lze souhlasit i s názory, že zvyšování povědomí veřejnosti ve vyspělých zemích o této problematice je z dlouhodobého hlediska pro rozvoj důležité. V roce 2005 to byla

především kampaň Česko proti chudobě jako součást globální kampaně. V této kampani, vedené pod heslem „Nechceme Vaše peníze, chceme Vás“ je prvním požadavkem tlak na vlády, aby zvyšovali ODA až na úroveň 0,7 % HDP ročně (www.ceskoprotichudobe.cz), ale již neuvádí, že část ODA je realizována NGOs, a že růst objemu ODA znamená zároveň velký přínos pro „altruistické“ nevládní neziskové organizace. Stejně tak druhý cíl kampaně je formulován proti podpoře exportu pod hlavičkou rozvojové pomoci, tedy asi také proti účasti (přínejmenším některých) soukromých firem na realizaci oficiální rozvojové pomoci a tedy na podporu neziskových organizací.

Všechny organizace, které odpověděly na dotazník, realizují rozvojovou intervenci v zahraničí. Organizace uvádějí různé důvody výběru cílových zemí. V případě rozvojové pomoci jsou uváděny znalosti a vazby zaměstnanců a spolupracovníků, pouze jedna organizace uvedla partnerství s jinou organizací v rozvojové zemi, v případě humanitární pomoci se jedná také o okamžitou potřebnost země. Dvě organizace uvedly, že země, ve kterých realizují své projekty, byly vybrány náhodou. Podle většiny odpovědí nemělo vymezení prioritních zemí české rozvojové spolupráce na činnost organizací významný vliv. Příčin může být několik.

- Organizace působila v prioritních zemích ještě předtím, než byly tyto země (také podle množství realizovaných projektů) vybrány.
- Řada organizací se zaměřuje především na humanitární pomoc, která není výběrem prioritních zemí dotčena.
- Česká rozvojová pomoc nesměruje výhradně do prioritních zemí, ale částečně do dalších („neprioritních“) zemí (jsou dokončovány dříve zahájené projekty, část prostředků je vyčleněna na pomoc neprioritním zemím).
- Organizace mají také jiné zdroje financování než rozvojovou pomoc Česka (viz dále). Výběrem prioritních zemí byla koncentrována pomoc jednoho dárce, v globálním pohledu však zůstala pomoc nekoordinovaná.

Realizátoři uvádějí, že se snaží koordinovat své aktivity s dalšími podobně zaměřenými českými organizacemi. Někteří zároveň přiznávají, že koordinace není vždy úspěšná. Koordinace totiž probíhá ve skupině realizátorů působících v různých zemích světa, nikoliv mezi realizátory intervence v jedné zemi nebo regionu, kde by propojení úsilí různých dárců

bylo nejpřínosnější. Toto zjištění můžeme interpretovat také tak, že uvedení jiné než kladné odpovědi na otázku o koordinaci nestaví organizaci do dobrého světla.

Vztahy veřejnosti k jejich činnosti vnímají organizace různě, od podpory až po nezájem. Jedná se zřejmě o individuální jev daný např. úspěšností organizace s prezentací svých aktivit.

Neziskové organizace deklarují ochotu pokračovat v rozvojové spolupráci, ale některé z nich uvádějí, že jejich kapacity jsou v současnosti naplněné.

Zdroje financování dotázaných nevládních organizací jsou značně rozdílné. Všechny organizace uvedly alespoň dvě z nabízených kategorií příjmu. Všechny organizace získávají část prostředků z českých státních grantů, ale uváděný podíl se pohyboval v rozmezí 3-70 % příjmů na rozvojovou intervenci. Zahraniční státní granty získává pouze malá část organizací, u žádné však tvoří dominantní část příjmu.

Z uvedených zdrojů příjmů byl dominantní alespoň u jedné z organizací:

- státní granty Česka
- příjmy od mezinárodních organizací
- příjmy od ostatních neziskových organizací
- dary a sbírky

Ostatní zdroje příjmů mají ve všech organizacích pouze doplňkový význam. S výjimkou jedné organizace má velmi malý význam také příjem z darů a sbírek. Ke zvýšení významu sbírek na příjmech neziskových organizací dochází pouze krátkodobě po výrazné humanitární katastrofě (příkladem mimo rozvojovou intervenci je např. solidarita po povodních v letech 1997 a 2002). Dlouhodobě přispívá na rozvojovou intervenci jen minimální část společnosti, například formou tzv. adopce na dálku (sponzorování studia konkrétního dítěte z rozvojové země).

Zjištěné vícezdrojové financování většiny organizací je jednou z pravděpodobných příčin, proč nebyla činnost těchto organizací ovlivněna výběrem prioritních zemí české rozvojové pomoci. Vzhledem ke značné diferenciaci prioritních zemí různých dárců zřejmě pro většinu organizací není problém získat financování projektů v zemích, které samy vyberou.

Uváděné geografické rozložení nákladů projektů se pohybovalo v rozpětí 95 % nákladů v cílové zemi až po téměř 100 % nákladů v Česku (nebo donorské zemi obecně). Při vědomí značné rozdílnosti realizovaných projektů lze přijmout oba extrémy za odpovídající realitu. V podstatě výhradně na území donorských států probíhá vzdělávání občanů rozvojových zemí, krátkodobá školení expertů nebo rozvojové vzdělávání obyvatel vyspělých zemí (např. výše uvedená Letní škola rozvojové pomoci a spolupráce). Naopak např. projekty zaměřené na výstavbu infrastruktury v rozvojových zemích nebo humanitární pomoc mají téměř všechny náklady v cílové zemi. Významnější podíl nákladů ve třetích zemích mají projekty realizované v nebezpečných zemích. Příkladem je aktuálně probíhající obnova Iráku, kde řada organizací řídí svou činnost ze sousedních zemí (Jordánsko, Kuvajt).

Z malého počtu získaných odpovědí od soukromých firem a organizací veřejného sektoru můžeme navrhnout následující hypotézy, které mohou být základem pro další výzkum:

- Organizace veřejného sektoru disponují kapacitami pro rozvojovou spolupráci, ale samy nemají zájem se jí dlouhodobě věnovat, realizují pouze jednorázově jeden projekt a dále se nezapojují.
- Pro soukromé firmy je rozvojová spolupráce pouze malou částí jejich aktivit. Na realizaci rozvojové pomoci nejsou firmy existenčně závislé.

7. Závěr

Rozvoj a rozvojová intervence jsou předmětem výzkumu téměř všech společenských disciplín. Protože záměrem práce bylo ukázat alternativní pohledy na rozvojovou intervenci, bylo nutné využít často velmi nesourodé poznatky různých oborů, vedle geografie např. ekonomie, politologie, mezinárodních vztahů, managementu, antropologie atd. Přes určitou náročnost studia takto rozdílných pramenů se základní záměr podařilo v oblasti zaměření práce splnit.

V první části práce se podařilo dostatečně dokladovat nevhodnost běžně uváděné statistiky ODA (nejen) ke geografickým analýzám jak kvůli geografické neadresnosti těchto dat, tak z důvodu samotné konstrukce této statistiky. Problematické je také srovnání objemu ODA v dlouhodobém vývoji z důvodu vývoje jejich deklarovaných cílů.

Diskuze významu nevládních neziskových organizací v neziskové spolupráci byla náplní druhé části práce. Můžeme konstatovat značně rozdílné názory na význam neziskového sektoru pro rozvoj, od jednoznačně pozitivních považujících tento sektor za hledanou alternativu v rozvojové intervenci až po práce kritizující jak vlastní realizaci aktivit, tak politické „pozadí“ a ne zcela altruistické zájmy neziskových organizací.

V části věnované českým neziskovým organizacím byly pomocí dotazníkového šetření zjišťovány podrobnosti k několika výzkumným otázkám, které se v průběhu studia ukázaly být relevantní. České neziskové organizace působící v tomto sektoru již vznikly s záměrem zabývat se rozvojovou intervencí, na kterou se také dominantně zaměřují dominantně a plánují ve své činnosti pokračovat nebo ji dokonce rozšířit. Drtivá většina neziskových organizací nenavazuje na rozvojovou intervenci prováděnou před rokem 1989 (výjimka byla popsána výše). Cílové země organizace vybírají buď na základě znalostí svých členů, nebo na základě požadavku dárců. Některé organizace označují výběr cílových zemí za souhrn náhod. Značný počet dárců a různorodost jejich priorit umožňuje jednotlivým organizacím realizovat pomoc v zemích, které si samy určí. Ovlivnitelnost činnosti organizací tím, že (zejména malí) dárci stanoví své priority, je podle výsledků šetření velmi malá. Organizace většinou deklarují, že se vzájemně informují o svých projektech, zejména v rámci Fóra pro rozvojovou spolupráci. Vzhledem k odlišnému teritoriálnímu i tématickému zaměření jsou však výsledky této koordinace malé. Pro praktická doporučení se jeví podstatná otázka geografického

rozložení realizace jednotlivých projektů, zejména ve vztahu k jejich přínosu pro rozvojové země. Variabilita jednotlivých odpovědí ukazuje, že je možné realizovat (přinejmenším některé) projekty téměř zcela v rozvojových zemích, které tak získávají vedle projektu také multiplikační efekty z jeho realizace. Bylo by proto vhodné zvýšit podíl takových projektů a u projektů realizovaných v dárcovských zemích zvážit možnost jejich přesunutí do rozvojových zemí (např. podpora vyššího a odborného školství v rozvojových zemích místo stipendijních programů), případně důkladněji a přísněji posuzovat jejich přínosy rozvojovým zemím a/nebo je nedeklarovat jako pomoc rozvojovému světu. Přitom nelze samozřejmě kritérium místa realizace přehnaně zdůrazňovat na úkor evaluace skutečných výsledků (projekt může být prospěšný, i když je realizován zcela ve vyspělé zemi a naopak může mít řadu negativních důsledků i když je realizován zcela v rozvojové zemi).

Otázkou pro další výzkum zůstává, zda se české organizace neziskového, soukromého a veřejného sektoru zabývající se rozvojovou intervencí skutečně liší tak výrazně, jak lze usuzovat z malého počtu získaných odpovědí. Jako možnost pro další výzkum lze navrhnout také např. hloubkový kvalitativní výzkum vybrané organizace s cílem zjistit, jak probíhá v organizacích rozhodování o výše uvedených problémech/okruzích.

Dosud nedostatečně prozkoumanou oblastí je problematika dopadů rozvojové intervence na dárcovské země. Jedním z možných směrů tohoto výzkumu je činnost rozvojového sektoru a její vliv na vnitřní geografické vztahy v dárcovské zemi. Objemem oficiálních i neoficiálních prostředků vztahených k HDP u některých nejvyspělejších dárců (např. skandinávských zemí) je tento sektor srovnatelný např. se zemědělstvím, počtem nabízených pracovních příležitostí je samozřejmě výrazně menší. Dalším možným směrem, zasahujícím spíše do oblasti politické geografie a vycházející z oprávněné (marxistické) kritiky rozvojové intervence, je studium úspěšnosti těchto aktivit nikoliv z hlediska dosažení deklarovaných cílů (tj. rozvoje v nejširším z možných významů), ale z hlediska dosažení „skutečných“ cílů, tedy v oblasti ekonomické např. podpory exportu dárcovské země a v oblasti politické dopady podřízení rozvojové země dárcům („neformální imperialismus“). Aktuálním tématem je vztah pomoci a terorizmu.

8. Literatura

- ADAMCOVÁ, L., GOMBALA, I. (2001): Regionální ekonomické integrace v Asii, Africe a Latinské Americe. VŠE, Praha, 118 s.
- ADAMCOVÁ, L., HOLUB, A. (2001): Rozvojová ekonomika: vybrané problémy. VŠE, Praha, 123 s.
- ADELMAN, C.C. (2003): The Privatization of Foreign Aid: Reassessing National Largesse. *Foreign Affairs*, 82, č. 6, s. 9-13.
- AMIN, S. (2006): Millenium Development Goals: A Critique from the South. *Monthly Review*, 57, č. 10, s. 1-14.
- ANONYMOUS (2004): Ranking the Rich. *Foreign Policy*, 148, č. 3, s. 46-56.
- ATKINSON, A. B. (2004): New Sources of Development Finance: Funding the Millenium Development Goals. Policy Brief no. 10, Oxford University Press, Oxford, 36 s.
- BEBBINGTON, A. (2004): NGOs and uneven development: geographies of development intervention. *Progress in Human Geography*, 28, č. 6. s. 725-745.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, klasifikace. Karolinum, Praha.
- BLOOD, R. (2004): Should be NGOs Viewed as „Political Corporations“? *Journal of Communication Management*, 9, č. 2, s. 120-133.
- CASSEN, R. et al. (1994): Does Aid work? 2nd ed., Clarendon Press, Oxford, 317 s.
- CHOMSKY, N. (1998): Perspektivy moci-úvahy o povaze člověka a společenského řádu. Karolinum, Praha, 324 s.
- CORBRIDGE, S. (ed.) (1995): Development Studies: A Reader. Arnold, London, 476 s.
- ČERNÁ, L. (2005): The Role of Donors in Strengthening the Southern NGOs' Financial Sustainability: Case of HIVOS NGO partners in Uganda. Research Paper, Institut of Social Science, Hague, 67 s.
- DANĚK, P. (2000): Nerovnoměrný rozvoj světa: kolonialismus, neokolonialismus a diskurz rozvoje. In: JEHLIČKA, P., TOMEŠ, J., DANĚK, P.: Stát, prostor, politika. KSGRR, UK Přírodovědecká fakulta, Praha, s. 28-58.
- DISMAN, M. (2000): Jak se vyrábí sociologická znalost. Karolinum, Praha, 374 s.
- DURBARRY, R. (2004): Foreign Aid: Is It all Consumed? *Journal of International Development*, 16, č. 2, s. 189-199.
- FOLTÝN, J. a kol. (2005): WTO před zasedáním v Hongkongu. Mezinárodní obchod a rozvoj-Pozice EU a ČR. Glropolis, Praha, 47 s.

- GEDLU, M. (1998): Subsaharská Afrika. Problémy demokracie, nacionalismu a mezinárodních vztahů. Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 119 s.
- HALAXA, P. (1995): Význam rozvojové pomoci pro řešení globálních problémů zaostalosti. Diplomová práce. UK Praha, 150 s.
- HALAXA, P. (2000): Zahraniční pomoc ve vztazích vyspělých a rozvojových zemí. In: JEHLIČKA, P., TOMEŠ, J., DANĚK, P.: Stát, prostor, politika. KSGRR, UK Přírodovědecká fakulta, Praha, s. 104-127.
- HALAXA, P., DUDOVÁ, Z. (2002a): Mění se pohled OECD k udržitelnému rozvoji. In: K udržitelnému rozvoji České republiky. Svazek II: Teoretická východiska, souvislosti, instituce. Centrum pro otázky životního prostředí UK, Praha, s. 211-218.
- HALAXA, P., DUDOVÁ, Z. (2002b): Evropská unie: udržitelný rozvoj a rozvojová pomoc. In: K udržitelnému rozvoji České republiky. Svazek II: Teoretická východiska, souvislosti, instituce. Centrum pro otázky životního prostředí UK, Praha, s. 219-234.
- HALAXA, P., FUKAN, J. (1999): Česká republika a rozvojová pomoc. KSGRR, UK Přírodovědecká fakulta, Praha, 20 s.
- HORKÝ, O. (2005): Dilemata rozvojové politiky. Policy Paper, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 7 s. www.iir.cz
- HURDOVÁ, M., NÁDVORNÍK, O. (2005): Pracovní trh v sektoru rozvojové spolupráce v České republice. Člověk v tísni, Praha, 44 s.
- JAMIL, I. (1998): Transactional Frictions between NGOs and Public Agencies in Bangladesh: Culture or Dependency? *Contemporary South Asia*, 7, č.1, s. 43-69.
- JELÍNEK, P. a kol. (2003): Rozvojová politika a Evropská unie. Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 92 s.
- JELÍNEK, P. (2004a): Jak realizovat rozvojovou spolupráci po vstupu do EU? Policy Paper, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 9 s. www.iir.cz
- JELÍNEK, P. (2004b): Transformace českého systému rozvojové spolupráce. *Mezinárodní politika*, 28, č. 11, s. 14-16.
- JELÍNEK, P. (2005): Rozvojové cíle tisíciletí po první třetině. *Mezinárodní politika*, 29, č.10, s. 7-9.
- JELÍNEK, P., DESSIEROVÁ, K., NÁPRSTEK, M. (2004): Analýza poskytování vládních stipendií ke studiu na veřejných vysokých školách občanům z rozvojových a jiných potřebných zemí. Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 62 s.
- JOHNSON, R. J. et al. (2000): *The Dictionary of Human Geography*. 4th Edition. Blackwell, Oxford, 958 s.

- KELLER, J. (2006): Tajemství modernizace. Přednáška Lidové univerzity, Městská knihovna, Praha, 22. února 2006.
- KOCOUREK, A. (2005): Vymícení chudoby-cíl rozvojové pomoci. Mezinárodní politika, 29, č. 12, s. 11-13.
- KONCEPCE ZAHRANIČNÍ ROZVOJOVÉ POMOCI ČESKÉ REPUBLIKY NA OBDOBÍ LET 2002-2007 (2001). Ministerstvo zahraničních věcí, Praha, 18 s.
- LEBEDA, P. (2004): Přístup ČR k výzvám globalizace. Pražský institut pro globální problematiku. www.glopolis.cz
- MLČOCH, L. (1996): Institucionální ekonomie. Karolinum, Praha, 124 s.
- MOHAN, G. (2001): The Disappointment of Civil Society: the Politics of NGO intervention in Northern Ghana. Political Geography, 21, č. 1, s. 125-154.
- MOBERG, M. (2005): Fair Trade and Eastern Caribbean Farmers: Rhetoric and Reality of Anti-Globalization Movement. Human Organisation, 64, č. 1, s. 4-16.
- NÁDVORNÍK, O., VOLFOVÁ, A. (eds.)(2004): Společný svět. Příručka globálního rozvojového vzdělávání. Člověk v tísni, Praha, 322 s.
- NÁPRSTEK, M. (2005): České nestátní neziskové organizace v zahraniční rozvojové spolupráci. Přednáška z cyklu „15 let pomoci rozvojovému světu“, Praha 24.11. 2005.
- NATARAJAN, T. (2005): Agency of Development and Agents of Change: Localisation, Resistance and Empowerment. Journal of Economic Issues, 39, č. 2, s. 409-418.
- NOVÁČEK, P., MERDERLY, P. (2002): Global Partnership for Development. Univerzita Palackého, Olomouc, 106 s.
- OVASKA, T. (2003): The Failure of Development Aid. Cato Journal, 23, č. 2, s. 175-188.
- PERNICOVÁ, Z. (2005): Význam podpory lidských zdrojů v rámci zahraniční rozvojové pomoci. Diplomová práce, UK Praha, 75 s.
- PETRAS, J. (1997): Imperialism and NGOs in Latin America. Monthly Review, 49, č. 7, s. 10-27.
- POWER, M. (2003): Rethinking Development Geographies. Routledge, London, 273 s.
- SVOBODA, D. (2005): Příprava a management projektů rozvojové spolupráce. Seminář na KSGRR, UK PŘF, Praha.
- ROODMAN, D. (2005): An Index of Donor Performance. Working Paper No. 67, Center for Global Development, 51 s.
- RUSNÁK, U., SZÉP, A., BRZICA, D. (2002): Rozvojová pomoc a spoluprácia. Slovenský inštitút medzinárodných otázok, Bratislava, 149 s.

SMITH, M., YANACOPULOS, H. (2004): The Public Faces of Development: An Introduction. *Journal of International Development*, 16, č. 5, s. 657-664.

STOJANOV, R., NOVÁČEK, P. (2003): Česká rozvojová pomoc 1995-2000. In: *K udržitelnému rozvoji České republiky. Svazek II: Teoretická východiska, souvislosti, instituce*. Centrum pro otázky životního prostředí UK, Praha, s. 313-331.

ŠTĚRBA, L. (2004): Historie, současnost a perspektivy Fair trade v Evropě a možnosti jeho uplatnění v České republice. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno, 100 s.

TAYLOR, P.J., FLINT, C. (2000): *Political Geography: World Economy, National State and Locality*. Prentice Hall, Harlow, 412 s.

THORBECKE, E. (2000): The Development Doctrine and Foreign Aid 1950-2000. In: TARP, F. (ed.): *Foreign Aid and Development-Lessons Learned and Directions for Future*, Routledge.

TOWNSEND, J. G., PORTER, G., MAWDSLEY, E. (2004): Creating Spaces of Resistance: Development NGOs and their Clients in Ghana, India and Mexico. *Antipode*, 36, č. 5, s. 871-889.

UNDP (2005): *Human Development Report 2005-International Cooperation at Crossroad: Aid, Trade and Security in an Unequal World*. UNDP, New York, 372 s.

VOZÁBOVÁ, J. (2005): *Rozvojová pomoc vyspělých zemí subsaharské Afriky*. Diplomová práce, UK Praha, 96 s.

WAIŠOVÁ, Š. a kol. (2005): *Ve stínu modernity: perspektivy a problémy rozvoje*. Nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 375 s.

Příloha: Dotazník zaslaný organizacím

Vážená paní, vážený pane,
dovoluji si Vás požádat jako zástupce Vaší organizace o vyplnění následujícího dotazníku. Dotazník je součástí výzkumu českých realizátorů rozvojové pomoci/spolupráce. Výsledky výzkumu využiji ve své bakalářské práci, kterou vypracovávám na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje UK PŘF s přispěním konzultací s pracovníky Rozvojovým střediskem ÚMV. Dotazníky budu považovat za důvěrné, takže Vaše odpovědi nebudou adresně zveřejněny.

Mým školitelem je na UK PŘF Josef Novotný, pro ověření informací k účelu dotazníku jej můžete kontaktovat pomocí emailu pepino@natur.cuni.cz, popřípadě se můžete dotázat pracovníka Rozvojového střediska ÚMV Michala Procházky prochazka@iir.cz.

Děkuji za Vaši spolupráci

Roman Matoušek

student UK Přírodovědecké fakulty
obor geografie a kartografie
matousek.roman@seznam.cz

Odpovědi prosím dopisujte přímo do dotazníku, v případě výběru z více možností smažte možnosti, které pro Vás neplatí.

1. Jméno organizace
2. Adresa
3. Právní forma organizace
 - a. obchodní společnost
 - b. nezisková organizace
 - c. veřejný sektor
4. Vaše organizace
 - a. Vznikla od základů po roce 1989
 - b. Navazuje na organizaci existující před r. 1989
5. Rozvojovou pomocí se zabýváte
 - a. od svého založení (pokračujte otázkou 6)
 - b. od roku.....(pokračujte otázkou 7)
 - c. zabývali jsme se v letech.....
6. Jaké byly motivy založení Vaší organizace? (pokračujte otázkou 8)
7. Co Vaši organizaci vedlo ke změně zaměření také na rozvojovou spolupráci?
8. Zabýváte se
 - a. výhradně rozvojovou spoluprací
 - b. také dalšími činnostmi, podíl rozvojové spolupráce je asi.....%, její podíl na všech aktivitách se v posledních letech zvyšuje/zůstává stejný/snižuje
9. Vaše aktivity na poli rozvojové spolupráce se odehrávají (zatrhněte jednu nebo obě možnosti):
 - a. v Česku
 - b. v zahraničí (specifikujte prosím státy)
10. Pokud jste aktivní v zahraničí, jak byly vybrány cílové země?
11. Uvažujete o případných aktivitách také v jiných zemích než dosud (pokud ano, ve kterých)?
12. Změnilo se teritoriální zaměření Vašich projektů v souvislosti s určením prioritních zemí české rozvojové pomoci („8+2“)? Jakým způsobem?
13. Sledujete aktivity jiných organizací zabývajících se podobnou činností?
 - a. ano
 - b. ne
14. Charakterizujte, prosím, stručně vztahy Vaší organizace k ostatním organizacím na poli rozvojové spolupráce (např. úzká spolupráce, konkurenční boj apod.)

15. Koordinujete své projekty s jinými organizacemi podobného zaměření? (např. při výběru místa realizace apod.)

- a. ano
- b. ne

16. Pokud ano, jak obvykle koordinace probíhá?

17. V blízké budoucnosti plánujete v aktivitách na poli rozvojové spolupráce

- a. pokračovat v současném rozsahu
- b. pokračovat a rozšířit (specifikujte)
- c. omezit nebo se přestat zabývat (specifikujte prosím proč)

18. Mohl(a) byste odhadnout, jakou část rozpočtů (v %) projektů rozvojové spolupráce ve vaší organizaci tvoří:

- náklady na území Česka (platby českým firmám a spolupracovníkům)
- náklady v cílové zemi
- náklady v dalších zemích (např. během dopravy apod.)

19. Jaký je přibližný podíl finančních zdrojů na Vaše projekty rozvojové spolupráce:

- a. státní granty České republiky
- b. státní granty ze zahraničí
- c. vlastní sbírky a dary
- d. od českých neziskových organizací
- e. od zahraničních neziskových organizací
- f. od mezinárodních organizací (např. OSN, Světová banka)
- g. jiné

20. Postoj české veřejnosti k Vaší činnosti považujete za:

- a. příznivý
- b. neutrální
- c. odmítavý
- d. veřejnost se nezajímá

21. Pokud máte připomínky k dotazníku, otázkám, popř. chcete upřesnit nějakou odpověď....